

Elie Wiesel—Jøde—overlevende—menneske*

Leo Eitinger

Oslo

Noen dager etterat Elie Wiesel hadde mottatt Nobels fredspris, sa han ved en privat sammenkomst i Oslo: "Om noen hadde spurt meg for 50 år siden hva som ville være mest sannsynlig i min livstid, at jeg skulle få oppleve Messias' komme eller å få Nobels fredspris, hadde jeg uten å nøle et øyeblikk bestemt meg for Messias' komme; selv om jeg hadde visst noe om Nobels fredspris—hvad jeg selvfølgelig ikke gjorde."

Denne lille—og sanne—historie karakteriserer kanskje best Elie Wiesels utvikling gjennom de tre stadier som titeln antyder.

Elie Wiesel er født i Sziget, en liten by i mellom-Europa. Nærmere kan man vanskelig karakterisere det idet Sziget har vært beliggende i det Østerriksk-Ungarske Monarki, i Romania, i Ungarn og i Romania igjen. De skiftende politiske forhold i mellom-Europa har alltid gått utover grenseområdene og -byene som har måttet tilpasse seg de ulike makthaveres krav. For den *jødiske* befolkningens *egentlige* liv har disse relativt hyppige forandringer ikke hatt så stor betydning som man kanskje skulle tro. Selvfølgelig har de offisielle myndigheters språk forandret seg, men korrupsjonen og vilkårligheten overfor befolkningen var den samme fra regime til regime. De fleste ventet bestikkelser med penger, både under ungarsk og rumensk styre. Det var bare valutaen som ble anderledes. Men det egentlige jødiske liv forandret seg svært lite; hverken språket, kulturen og allerminst familielivet. Den jødiske befolkning snakket jiddisch, studerte sin Bibel

og sin Talmud; bad til Gud i sine bedehus og synagoger og holdt sine religiøse fester og fastedager. Først og fremst var de nært knyttet til hverandre i familien, helt uavhengig av hvem som til enhver tid var den aktuelle makthaver.

Skolens undervisningsspråk forandret seg selvfølgelig også med makthaverne, men selv det hadde lite å si for jødene. De fleste snakket minst to språk ved siden av jiddisch, og kunne derfor følge lett med i undervisningen, likegyldig om den foregikk på ungarsk eller rumensk. Både språklig, åndelig og kulturelt sett stod den jødiske befolkning i Sziget meget nærmere den jødiske befolkningen i Krakow, Warszawa eller Vilna, eller for den saks skyld New York, enn sine naboer på den andre siden av byen, likegyldig om disse snakket ungarsk eller rumensk. Jødernes åndelige sentrum var de lærde rabbiene, og de bygget sin tilværelse først og fremst på den åndelige kulturarv de hadde fått overlevert av sine forfedre i form av Bibel, Talmud og all annen religiøs litteratur. Trofast og uten å tvile, håpet de på at Messias skulle komme på den yngste dag og bringe dem tilbake til Det lovede Land, ved en eller annen form for mirakel. Hver dag gjentok de i sine bønner ønsket om å få oppleve gjenoppbygningen av Templet, og ved hver høytid ga de uttrykk for håpet om at neste år skulle denne høytiden feires i Jerusalem. Likevel var det bare noen få unge rabulister som tok dette på alvor og reiste til Palestina for å være med på gjenoppbygningen av et jødisk nasjonalhjem der. De aller fleste hadde funnet seg til

rette i en verden av esoteriske fortellinger og uforpliktende ønsker, i en verden av lærdom og historie med forholdsvis svake og beskjedne forbindelseslinjer til den virkelighet av politikk, maktkamp og uro som omga dem.

Elie Wiesel og hans familie var i så henseende ingen unntagelse. Hans bestefar som synes å hatt særdeles stor innflytelse på den lille gutten i familien, bodde noe utenfor Sziget, var gårdbruker og hadde dessuten en forretning hvor man kunne kjøpe alt som bønder på landet kunne ha bruk for. Elie var eneste gutt i barneflokket. Han hadde tre søstre, og allerede dette gav ham en særstilling. Det var ham som skulle bære familiens navn videre, og hva viktigere var, det var han som kunne forrette Kadish-bønnen etter foreldrene når disse—en gang i en fjern fremtid—skulle forlate denne verden. (Gjennom denne fremtidige funksjon får hver gutt en særegen stilling i en jødisk familie).

Hjemmet var preget av mellommenneskelig og religiøs harmoni. Og la meg si av egen erfaring, selvom den ikke er så ortodoks, at den jødiske religion kan bidra svært meget til å gjøre familielivet vakkert. Hver fredag aften som innleder sabbatfeiringen, blir til en familiefest, en opplevelse man nødig vil ha vært foruten, og som setter sitt preg på familien og dens indre samhold. Alle familiemedlemmer samles til et festmåltid. Moren har tent og velsignet lysene på bordet. Faren forretter idet han leser en velsignelse over et beger vin og spesielt tillaget hvitt flettet brød og han fordeler en bit av dette til hvert familiemedlem. På denne måten opplever alle et felleskap og en dyp enhet. Disse følelsene utdypes videre ved allsang under festmåltidet og ved den felles avsluttende bordbønn, som alle er med på å lese og synge. De andre helligdagene som det jødiske kalenderåret har forholdsvis mange av, er med på å utdype og utvide den familiære harmonien of samholdet.

Selvfølgelig er ikke hele livet bare idyll. Men når man er blitt voksen og har opplevd meget i livet, da blir det nettopp de gode og harmoniske minner som dominerer i ens hukommelse, dersom man har vært så heldig å få oppleve slike. Små krangler og store bekymringer og eventuelle uoverensstemmelser for-

svinner lett fra hukommelsen som kanskje blir noe idylliserende, slik man kan se det i Elie Wiesel's fremstilling.

Elie var et ganske spesielt barn også utenfor familien. Han var særdeles oppvakt, interessert i å studere Bibelen og Talmud, i å lytte til eventyr og sagn, beretninger om Det hellige Land i gamle og nye dager. Allerede som ganske ung ble han interessert i mystikk og Kabbala, alt sammen interesser som ikke har forlatt ham den dag idag. Selvfølgelig gikk han også på vanlig skole, og ved 15–16 års alderen hadde han nådd til gymnas, hvor han lærte "verdslige fag" som det het; moderne språk og grammatikk, fysikk og matematikk, og alt annet på—ikk og tikk. Han hadde meget lett for det, selvom alle disse fag ikke interesserte ham halvt så meget som de bibelske studier, fortellinger og kommentarer. Men det hørte nå en gang med og var ingen belastning for ham. Det var ikke noen tvil i familien om at gutten skulle bli en stor og lærd rabbi, og da kom det godt med at man også var kjent med de profane vitenskaper. Han var musikalsk, hadde en god stemme, likte å synge og fikk i tillegg til alt annet også musikkundervisning.

Under alle disse skiftende innflytelser og inntrykk holdt han absolutt fast ved sin opprinnelige barnetro. Han gikk kledd som de ortodokse jøder i kaftan med sidekrøller, og var stolt av sine fedres jødiske kultur og lærdom som han betraktet som en hellig forpliktelse å forvalte, øke og bringe videre til nye generasjoner av fromme, unge jødiske studenter og lærde.

Slik hadde det vel gått dersom ikke krigen var blitt en del av Szigets liv også.

Verdenskrigen hadde jo begynt allerede i 1939, men dens innflytelse på livet i Sziget var til å begynne med ikke særlig dyptgripende. Riktignok forandret tyskerne grensene i Europa og Sziget ble ungarsk atter en gang, men som nevnt innledningsvis opplevdes dette ikke som noen særlig inngripende hendelse i den jødiske befolkning der. Man hørte nok også visse rykter, stygge rykter om jødeforfølgelser, pogromer, massehenrettelser, men hvem ville tro på slike meningsløse påstander. Og så hendte det jo ikke noe i Sziget, hverken i 1940 eller -41, ikke i 1942 og heller ikke i 1943. Og krigen

kunne jo ikke vare evig. Men så kom katastrofen i 1944. Ungarns jødiske befolkning måtte dele skjebnen med jødene fra alle andre europeiske land, som var blitt okkupert av Nazi-Tyskland.

Utryddelsen av den totale jødiske befolkning var noe nazistene betraktet nærmest som en "hellig plikt" overfor sitt eget folk, og denne morderiske aktivitet hadde derfor høy prioritet selv—eller rettere sagt nettopp—i en tid da alle i Tyskland måtte se at sammebruddet nærmet seg. De forskjellige faser av forberedelsene til masse mordet gikk derfor meget hurtigere i Ungarn enn i noe annet land. Overalt hvor tyskerne hadde fått overherredømme, var fremgangsmåten mer eller mindre den samme. Først måtte alle jøder bli registrert, så fikk de stemplet sine pass og legitimasjonspapirer på en særegen måte, og de måtte bære spesielle tegn slik at man kunne adskille dem lett fra alle andre. Etter dette ble de tvunget i egne boområder, og de hadde ikke lov til å forlate sine ghettoer fordi det skulle være lettere for nazistene å frakte dem til de få steder i Øst-Europa hvor det endelige masse mordet skulle finne sted. I 1944 var imidlertid mangelen på arbeidskraft i Nazi-Tyskland allerede blitt så merkbar, at stadig flere fanger ble tatt ut til tvangsarbeide før de ble drept. Andelen av dem som kom med en transport til Auschwitz og ble ført direkte til gasskamrene, var i 1942/43 vel 80 %. I 1944 sank denne andel til ca. halvparten. Kvinner og halv voksne unger ble nå ikke alle som en drept med en gang, men de siste rester også av deres beskjedne arbeidskraft skulle pines ut av dem; i et siste, håpløst, forsøk på å redde det stortyske rike fra den sikre og velfortjente undergang.

Det var derfor Elies to eldre søstre og den knapt 16 årige lille og tynne Elie Wiesel kom sammen med sin forholdsvis gamle far til tvangsarbeid i konsentrasjonsleiren Auschwitz, senere Buna og Buchenwald, og ikke sammen med sin mor og lillesøster direkte til gasskamrene i Birkenau, slikt det hadde vært tilfelle om han hadde kommet til Auschwitz f.eks. ett år tidligere. Egentlig er det meget vanskelig å forstå at denne gutten som var uten trening i kroppsarbeide eller krevende idrett, som var spe og spinkel og svak, har kunnet overleve Au-

chwitz. Han var ikke noen prominent fange. Han hadde ingen forbindelser med, og ble derfor heller ikke beskyttet av noen andre fanger, som hadde innflytelse i leiren og som kunne skaffe ham ekstrarasjoner eller en lettere arbeidskommando. Heller ikke hadde han noen spesielle fagkunnskaper eller ferdigheter som kunne ha hjulpet ham til å komme ut av den grå massen av vanlige svartarbeidere, hvis levetid ble beregnet til å vare i 4 til maksimalt 6 uker i leiren. Hva var det da som hjalp denne lille svake skoleleven til å overleve de første måneder?

I en undersøkelse jeg foretok for mange år siden, lenge før jeg kjente til Elie Wiesel, spurte jeg over tusen tidligere konsentrasjonsleirfanger hva de selv anså som hovedårsak til at de hadde klart å overleve leirenes helvete. En slik undersøkelse er selvfølgelig beheftet med svært mange feilkilder og resultatene må tas med alle forbehold, særlig når man tenker på den stadige og reelle livsfare fangene arbeidet under, og på den store rolle blinde tilfeldigheter spilte i dette vrangbilde av et menneskelig samfunn, hvor et menneskeliv var mindre verdt—og dette er bokstavelig sant, et menneskeliv var mindre verdt enn et par skolisser eller en halv skive brød. Til tross for alle disse forbehold kan man likevel si at de fanger som var sammen med noen som kjente dem fra før fangenskap; noen som kunne hjelpe dem å bevare noe av sin egentlige personlighet, sin identitet, sine opprinnelige menneskelige verdier, hadde litt større sjanse til å overleve enn de fanger som ble fullstendig overveldet av leirlivets meningsløshet, isolasjon og normløshet, samt av dets paradokse verdier.

Elie Wiesel var ikke alene i leiren. Han kom og forble sammen med sin far og noen andre, som han kjente og som kjente ham hjemmefra. Og hva var det den unge gutten snakket om med sine nærmeste? Var det de evige vanlige spørsmål om suppen ville bli litt tynnere eller tykkere idag, om man kanskje kunne tuske til seg en bit brød, om Stubenältester ville foreta en ny kontroll ved avlusningen ikveld osv.? Nej, mens høstregnet høljet ned og fangenes føtter, såret av det elendige skotøy, sank dypt ned i sølen og leiren, mens han måtte grave grøfter under kapo'enes piskeslag, kunne han

diskutere noen intrikate talmudiske spørsmål med sin lidelsesfelle og nabo i grøften. Han godtok ikke skjebnen uten opprør mot den Gud som han trodde fast og usvikelig på, men som ikke syntes å bry seg om det som hendte med menneskeheten og særlig med hans utvalgte folk. Den unge Elie kunne være bitter, ironisk, spørrende og anklagende overfor Gud, men han tvilte aldri, hverken på Guds eksistens eller på det faktum at han selv tilhørte det utvalgte folk, og at dette påla ham ekstra *forpliktelser*. At han aldri—absolutt aldri måtte synke ned til det samme nivå av råskap og etisk lavmål som forfølgerne og plageåndene hadde gjort, likegyldig om disse gikk i SS-uniform eller i fangedrakt. Hvis vi skal forsøke å formulere kort hva det var som hjalp Elie Wiesel å overleve de første måneder i Auschwitz, så kan det kanskje best sammenfattes i en gammel og slitt klisjé, som jeg likevel tør bruke, ganske enkelt fordi den er så rammende: "Det var åndens seier over materien." Dessverre kan denne seieren ikke vare evig; ofte er den forholdsviss kortvarig, og dette var også tilfelle med vår helt. Utpå høsten ble han syk og måtte innlegges på sykehus eller det som ble kalt slik i leiren. Kanskje er det best å la ham fortelle selv om dette.

"... Mot midten av januar begynte foten min å svulme opp på grunn av kulden. Jeg kunde nesten ikke trå på den mer og gikk til legeundersøkelse. Legen, en høy jøde, fange som vi, sa bestemt: 'Vi må operere! Venter vi, må vi amputere tærne, kanskje benet også.'

Dette ovenpå alt annet! Men jeg hadde ikke noe valg. Legen hadde bestemt seg til å operere, så det var ikke noe å gjøre ved. Jeg var glad til at det var han som tok avgjørelsen.

Jeg ble lagt i en seng med hvite laken. Jeg hadde helt glemte at mennesker sover i laken...

Legen kom for å fortelle at jeg skulle opereres neste dag.

"Ikke vær redd," sa han. "Alt skal gå bra."

Klokken ti neste morgen ble jeg ført til operasjonsrommet. "Min" lege var til stede. Det var en trøst. Jeg følte at det ikke kunne

tilstøte noe alvorlig så lenge han var der. Hvert av hans ord var balsam, og hvert blikk traff meg som glimt av håp.

"Det kommer til å gjøre litt vondt", sa han. "Men det går over. Bit tennene sammen!"

Operasjonen varte en time. Jeg ble ikke bedøvet. Jeg tok ikke blikket fra legen min. Så mistet jeg bevisstheten.

Da jeg kom til meg selv igjen og åpnet øynene, så jeg bare noe stort, hvitt—laknene mine, og så ansiktet til legen som bøyde seg over meg:

"Alt er gått bra. Du er tapper, småen. Nå skal du bli her i to uker, så er alt over. Du skal spise godt og slappe av i kropp og nerver..."

Jeg kunne bare følge bevegelsene til leppene hans. Jeg forsto nesten ikke hva han sa, men lyden av stemmen hans gjorde meg godt. Plutselig brøt kaldsvetten frem på pannen min: Jeg følte ikke benet mer! Hadde de amputert det?

"Doktor," stammet jeg, "Doktor!"

"Hva er det, småen?"

Jeg hadde ikke mot til å spørre.

"Doktor, jeg er tørst..."

Han hentet vann til meg. Han smilte. Så gjorde han seg i stand til å gå til sine andre pasienter.

"Doktor?"

"Hva er det?"

"Kan jeg bruke benet mitt igjen?"

Han smilte ikke mer. Jeg ble redd. Han sa:

"Har du tillit til meg, småen?"

"Å ja, doktor."

"Bra. Så hør meg: om fjorten dager er du helt frisk igjen og vil kunne gå som de andre. Fotsålen din var full av materie. Vi måtte rense ut såret. Benet er ikke amputert. Du skal se, om fjorten dager løper du rundt, frisk som en fisk."

Jeg behøvde bare vente fjorten dager ..."

Han ventet ikke, men rømte fra sykehuset da han fikk høre at leiren skulle evakueres, for å kunne være sammen med sin far på den marsjen ingen visste hvor skulle gå hen. Han haltet med og klarte på en nesten mirakuløs måte å

komme til Buchenwald. Selv idag mer enn 40 år etter evakueringen, har jeg vanskelig for å forstå at vi overlevde denne transporten.

Tysklands sammenbrudd var nå åpenbart for alle, uten tvil også for fangeleirenes ledelse, og fangene ble sendt fra Øst til Vest, og fra Vest til Øst, helt uten mål og mening. Kaoset ble etterhvert overveldende og gikk selvfølgelig først og fremst utover fangene og deres livskår. Plassmangelen i de få leirene som var igjen, var blitt så stor at en fange måtte prise seg lykkelig dersom han kunne få en soveplass på ett tørt sted, seng var det ingen som tenkte på mere. Det var her i Buchenwald Elies far døde og etterlot ham i nærmest fullstendig fortvilelse og apati. Han var blitt til det man i leiren kalte en muselmann—et skjelett overtrukket med hud, og lå blant de fanger som man ikke hadde noesomhelst annet å tilby, enn brisker som var blitt slått opp utenfor og ved siden av barakene, og hvor de skulle vente på døden. Heldigvis ble Buchenwald befridd allerede i begynnelsen av april 1945, og på denne måten ble Elie Wiesel reddet. Han var en gutt på 16 1/2 år, fullstendig alene i denne verden, uten forbindelse med fortiden og uten forhåpninger for fremtiden. Nærmest ved et tilfelle kom han med på en transport av unge gutter, som den franske regjering hadde erklært seg villig til å ta imot fra de "displaced persons"-leirene i Europa. Meget lenge var han fullstendig apatisk overfor sine omgivelser, men etterhvert begynte han å fatte interesse igjen, og det var det lykkelige budskap om at 2 søstre var i live og mulighetene til å lære, til å studere videre som holdt ham i live i første omgang. Selv om han ikke hadde avsluttet sitt gymnasium formelt, fikk han lov til å studere filosofi på universitetet i Paris, og han ble etterhvert en anerkjent journalist, også i det internasjonale miljø. Personlig var han fortsatt ensom, ulykkelig, preget av sine leiropplevelser og fortvilet over at verden var så uinteressert i det som hadde hendt jødene under den annen verdenskrig.

I likhet med de fleste andre som har gjennomgått konsentrasjonsleirens ubeskrivelige vanvidd og grusomheter, var Elie Wiesel av den oppfatning at verden måtte få vite hva som hadde foregått fordi menneskeheten aldri hadde hørt maken til grusomheter. I motsetning

til de fleste andre mente han imidlertid at opplevelsene ikke bare var så egenartede og enestående, men på sett og vis også så hellige at han fant å måtte pålegge seg mangeårig taushet, som en slags mystisk forpliktelse overfor ofrene og deres minne, for at disse ikke skulle bli profanisert. Men på grunn av en rekke særegne forhold kunne han ikke overholde dette løftet han hadde gitt til seg selv, og han publiserte en meget konsentrert beretning om sine opplevelser i sin første bok som kom ut under navnet "La Nuit" eller "Natten". Dermed var isen bruddt, og etterhvert er det kommet vel 30 bøker fra hans hånd; bøker som har gjort ham verdensberømt som forfatter.

Jeg skal forsøke å konsentrere meg om min oppgave slik som anført i titelen—Elie Wiesel som overlevende og som menneske. Man kan vel uten overdrivelse si at den gruppen mennesker som har vært utsatt mest for forfølgelser i sin aller verste form, for nedvurdering og mishandling og for massedrap av hittil ukjent størrelsesorden, var de jødiske fangene i konsentrasjonsleirene under den annen verdenskrig. Ikke bare var deres lidelser og plager i leirene minst like store som alle andres, men deres situasjon *etter* frigjøringen var ekstra vanskelig og tragisk. De fleste hadde mistet sine familier, sine hjem og sin forankring i denne verden. Deres sorg var ekstra dyp; deres sår hadde grodd bare meget langsomt og ufullstendig; deres bitterhet og fortvilelse var mer enn overveldende. Mentalhygienisk bedømt, var deres situasjon mørk og håpløs. Neppe noen annen befolkningsgruppe har noensinne opplevet en tilsvarende tragedie.

I denne fortvilede situasjon dukket det opp en åndelig redningsmann; en tidligere konsentrasjonsleirfange Elie Wiesel, med sine publikasjoner. Ingen nålevende person har hatt så sterk innflytelse på og så stor betydning for eks-fangenes psykologiske utvikling som Elie Wiesel. Han har gitt dem en følelse av berettigelse og livsverdi igjen, og han har i sin ustanselige kamp om livets mening, forsøkt å gi lidelsene et innhold som ingen annen har vært i stand til å gjøre før ham. Hvor ligger så Elie Wiesels store betydning for menneskeheten? Han har uttrykt det selv derhen at han ikke skriver for å skape, men for å gjenskape.

Efter hans oppfatning er litteraturens formål å rette opp de urettferdigheter som har hendt i verden. "Mennesker ble drept. I mine bøker prøver jeg å bringe dem tilbake til livet, eller i det minste å bringe deres død tilbake til livet. Mennesker led, jeg prøver å gi mening til deres lidelse."

Og det er nettopp det å gi mening til lidelser og til livet, som har vært en av Elie Wiesels hovedoppgaver fra han skrev sin første erindringsbok til den dag idag. Hans hovedoppgave ligger etter det han selv sier, i å gjøre menneskene oppmerksomme på hva som kan skje dersom de glemmer å være mennesker. Det er denne del av Elie Wiesels aktiviteter som har gitt ham den universelle betydning. Det er menneskets plikt å fjerne lidelser, ikke å øke dem. En time mindre av lidelser er allerede en seier over skjebnen. Hvis du omgjør lidelsen til en akt av vennskap og generøsitet, er den berettiget.

Elie Wiesel hører til de mennesker som har opplevd fortvilelse i kanskje høyere grad enn noen annen, både under oppholdet i leiren og etter frigjøringen. Men han er også blant dem som bekjemper lidelsene mer enn noen annen. "Vi må vise våre barn at vi til tross for alt, bevarer troen på oss selv, og også på menneskeheten, selvom den kanskje ikke er verdig til en slik tro. Vi må overbevise våre barn og deres barn om at menneskehetens historie ikke må få slutte med at vi fortviler."

Men det finnes en menneskelig holdning som er verre enn fortvilelse, og det er likegyldigheten. Likegyldigheten er selve fienden. Likegyldighet overfor det onde er verre enn det onde selv.

Som nevnt følte Elie Wiesel sitt ansvar til å begynne med først og fremst for de overlevende fra konsentrasjonsleirene. Senere, etter å ha vært i Sovjet-Russland og sett på jødernes skjebne der, innså han at eks-fangene, denne lille gruppe av menneskeheten, ikke var de eneste som trengte hjelp. Etterhvert ble han klar over og presiserte det med stadig større styrke og tyngde, at det ikke er noen forskjell om den forfulgte er en jøde eller en greker; en chilener eller en vietnameser, en indianer eller en neger; om uretten forekommer i Europa, Asia, Afrika eller Amerika. Han er opptatt av den urett

som skjer mot mennesker i hele verden. Egne lidelser må føre til medfølelse og toleranse overfor andre, ikke til bigotteri eller hat. Det å ha lidd, gir oss ingen privilegier, bare forpliktelser. En av disse er at vi må fortelle verden hva menneskelig ondskap kan føre til. Men enda viktigere er å kjempe for en mer menneskelig verden, slik at krig kan unngås og freden bevares, fordi både krig og fred begynner i det menneskelige sinn. Det er derfor Elie Wiesel har brukt sitt liv for å kjempe for mennesket, for menneskelighet og for menneskerettigheter, mot apati og mot moralsk indifferens overalt i verden, og det er derfor han fikk Nobels fredspris i 1986.

Fra å være opptatt av en liten håndfull ulykksalige overlevende, er hans arbeidsområde blitt utvidet til å omfatte alle forfulgte, alle ofre av urettferdighet, likegyldig hvor det enn skjer. Typisk i så henseende er hans egen beretning om et møte han selv har vært initiativtager til.

En stor konferanse om menneskets rett og menneskets frihet fant for en tid siden sted i Paris. Mange hundre utlendinger og franskmenn var invitert og tok del, flere av dem verdensberømte. . . Stemningen var høy. Parlamentets president, flere ministre, professorer og forfattere tok del i diskusjonene. . . Og det ble mange innlegg. Det er naturlig. Det er det en konferanse er til for. Deltagerne samlet seg i tre grupper og brukte all sin tid til å uttale seg om de brennende emner, som lå dem på hjertet: Polen, Sør-Afrika og Latin-Amerika. . . Verden er inne i et ondt spor, menneskets suverenitet blir trampet på. Torturen kjenner ingen rasemessige eller religiøse grenser. Heller ikke ydmykelsene og heller ikke sulten.

Og likevel. Under den spontant generøse konferansen var det noe som smertet. En fikk inntrykk av at alle forsvarte bare en del av vår velsignede menneskehet, sin egen. En filmmann fra Filippinene talte kun om sitt eget lands tragiske skjebne, mens en polsk avhopper bare snakket om de lidelser det polske folk må gjennomgå. En chilener talte om Chile, en argentiner om Argentina. En feminist protesterte mot den antifeministiske diskriminering, og en palestinsk kvinne

anklaget Israel og det jødiske folk for massakrene i Libanon.

Det gjør vondt, fordi vi nettopp fra disse organisasjonene har rett til å vente en mer universell holdning. Når jeg kjemper for de russiske jødene, kjemper jeg også for alle som blir forfulgt i Sovjet-Unionen. Sakharov er min helt, ganske som Anatolji Sjarsanski er det. Slepak er min bror og Walesa min kamerat. I våre dager har vi ingen rett til å gjøre forskjell på ofrene og favorisere det ene på bekostning av de andre. Alle trenger oss, og vi må være solidariske med alle. Med båtfolkene som med afghanerne. Med de utsultede etiopierne, som med de etiopiske jødene. Med samvittighetsfanger i Sibir og med Libanons ulykkelige innbyggere som aldri holder opp å dø. Med flyktingene fra de latin-amerikanske land, og med palestinerne som hele verden i øst som i vest manipulerer og utnytter...

De gamle fangene har mot og plikt til å gå imot enhver form for fangenskap. De overlevende føler virkelig behov for å bekjempe enhver form for urettferdighet. De som har gjennomlidd krigens redsler, vet hvor usigelig heslig, farlig og umenneskelig den er. Derfor berører krenkelsen av menneskerettighetene oss så sterkt. Min generasjon vet at et overgrep mot menneskets frihet er smittosomt. Fienden konsentrerer seg om en liten gruppe, og plutselig er alle berørt. Undertrykkeren kveler ett samfunns uavhengighet, og så uten at man merker det, er hele menneskeheten kneblet.

Hvilken lærdom kan vi trekke av dette? At vi ikke må holde oss tilbake. At vi må våge å blande oss i ting som tilsynelatende ikke angår oss. For det gjør de. Så lenge en mann eller kvinne blir forfulgt et eller annet sted på vår klode, angår det oss. Ser vi bort, bekrefter vi vår medskyld.

Egentlig kunne man slutte med dette, men for fullstendighetens skyld må det tilføyes at da Elie Wiesel fikk Nobels fredspris i 1986, bestemte han seg til å opprette et fond som skulle brukes til almenmenneskelige formål. Og i januar i år hadde han sammenkalt til et møte i Paris, hvor president Mitterand var vert, og

hvor ikke mindre enn 75 Nobel-prisvinnere deltok. Deres oppgave var ikke bare å peke på det skakke og skjeve i de eksisterende samfunn, men å drøfte verdenssamfunnets største utfordringer foran det 21. århundrede. Menneskeheten er en udelelig enhet, ble nærmest til motto for konferansen, og ansvaret for denne udelelige enhet var konferansens mål og innhold. Man kan selvfølgelig være skeptisk og negativ innstillet til spørsmålet om man kan oppnå noe ved slike konferanser. Elie Wiesel har selv formulert det slik at—så mange menneskers bevisste innsats hindrer oss i alle fall i å tape motet. Nobelprisvinnerens internasjonale prestisje vil nødvendigvis kunne påvirke politikerne i verden, øke deres ansvarsfølelse for fremtiden og redusere den ekstreme urettferdighet som eksisterer. Og la oss ikke glemme til slutt, at den mann som føler ansvaret for verdens utvikling som et strengt personlig ansvar, er den samme person som knapt 16 år gammel ble bragt til Auschwitz og utsatt for de verste nedverdigelser og mishandlinger man kan tenke seg; den samme person som et knapt år senere ble befridd i Buchenwald mer død enn levende; den samme person som tilbragte flere år i Frankrike, ensom, forlatt, uten familie, uten medmenneskelige kontakter, tilsynelatende uten fremtid, alltid på kanten av fortvilelsen og selvutslettelsens avgrunn—den samme person som ved hjelp av sitt ansvar og sin omsorg for andre, har vist at lidelser kan omdannes til toleranse og medfølelse, og at man kan gi dem en transcendentale mening.

Jeg håper at dere vil tilgi meg at jeg ikke kan avslutte en fremstilling av Elie Wiesels liv så ufullstendig den enn måtte være, uten å komme med noen helt personlige tilføyelser: Det er snart 44 år siden vi to møttes for første gang: han—en liten unge, sulten, forkommen, syk og elendig, men med en sterk moralsk vilje og holdning; jeg—en slags fangelege i en av sykebrakkene i Bunaleiren ved Auschwitz. Jeg hadde den gangen den store lykke og det utrolige privilegium at jeg kunne få lov til å redusere omenn i meget ubetydelig grad, de lidende fangers plager og smerter. Også Elies. Han har tilbakebetalt denne ubetydelige hjelpen ved sitt utrettelige arbeide for menneskeheten, ved sine anstrengelser i å bringe fred

og forståelse til menneskeheten, ved å redusere hat og likegyldighet og ved alle sine forsøk i å bringe hjelp til alle som er forfulgt i vår tid. Han har på denne måten vist hvor viktig og nødvendig det er å forsøke å bringe både håp og hjelp også inn i situasjoner hvor man føler seg både hjelpeløs og håpløs. Dette er en lærdom som har betydning ikke bare for legevitenskap, men for oss alle, likegyldig hvor på jorden vi befinner oss.

LITTERATUR

Blom, Anton: Elie Wiesel og ansiktet i vinduet. Cappelen, Oslo 1987.

Brown, McAfee Robert: Elie Wiesel—Prisen for fred—Menneskehetens budbringer. Ansgar, Oslo 1985.

Cargas, Harry James: In Conversation with Elie Wiesel. Panlist Press, New York 1976.

Høst, Gerd: Kampen mot glemselen. Glimt fra et vennskap med Elie Wiesel. Aschehoug, Oslo 1987.

Løchstøer, Cathrine: Nobelmøte advarer verdens rike land. *Aftenposten*, Oslo (22.1.) 1988.

Roddevik, Viktor: Streiftog i Elie Wiesels forfatterskap. *Dyade* (nr 6-7) 18, Oslo 1986, 4-68.

Wiesel, Elie:

Personlige meddelelser.

The Jews of Silence. Holt, Rinehart & Winston, New York 1966.

Natten. Aschehoug, Oslo 1971.

Hvorfor jeg skriver.

Menneskerettighetene gjelder alle ofre. *Dyade* (nr 6-7) 18, Oslo 1986, 68-74.77-79.

SUMMARY

Elie Wiesel: Jew, Survivor, Human Being

Elie Wiesel's life can be described quite naturally under the above three headings.

He was born 1928 in Szigeth, a townlet which belonged to Hungary before World War I, to Romania 1918-40, to Hungary during World War II and now again to Romania.

The largest part of the Jewish population lived in a traditional eastern European orthodox chassidic way practically uninfluenced by the political changes of the surroundings. Elie was an exceptionally gifted child studying both religious and secular subjects with great interest and zeal.

During World War II there were rumours about murders of Jewish populations in Poland, Russia etc., but they were so outrageous that nobody could or wanted to believe them. Thus the Nazis caught and arrested the entire Jewish population of Szigeth in 1944. The shortage of labor was overwhelming at that time in the crumbling Third Reich. Thus Elie's two older sisters and his father, together with Elie himself, who pretended to be 18 and not 16, were sent as forced laborers to Auschwitz—later on to Buna—while "only" his mother and little sister were killed immediately in the gas chambers.

It is inconceivable—it can be explained only as stemming from his moral strength—that this frail boy survived the infamous death transport in January 1945 from Auschwitz to Buchenwald where his father died.

When Buchenwald was liberated in April 1945 Elie was apathetic and completely isolated from the world, not yet 17 years old, and he was sent to France with a transport of homeless children. His apathy persisted for a very long time and subsided slowly when he learned that two of his sisters had survived; and he could continue with his studies—now at the Sorbonne University in Paris.

As many other survivors he wanted the world to know what had taken place in the camps. At the same time, however, he felt that these experiences and the victims of the crimes were sacred in a mystical way and should not be profaned by mere description. It was only a series of peculiar circumstances that made him write his first book *La Nuit* (*The Night*).

Without knowing it, Elie Wiesel by writing that book started a rescue operation for the survivors of the Nazi camps. No other group had suffered as much as the Jewish concentration camp inmates and no other group continued to suffer after the liberation. They were the remnants of large communities, often completely isolated, without homes or families, without any anchorage in this world. Through his books Elie gave their suffering a new meaning and their lives a new content. The history of the world and the Jewish people must not end in despair or indifference. The survivors are bound to tell their story in order to show the world how much evil can be caused by racism and other kinds of blind hatred. But still more important: to fight for a better, more humane and humanistic world where peace may

prevail.

After a visit in the Soviet Union where he studied the situation of the Soviet Jews, his field of interest broadened and he understood that there is more injustice in the world than the Nazi camps and the Holocaust, though nothing can be compared with the latter. Now every injustice, every persecution, wherever it may occur, has become his concern. Among other things he has demonstrated this by using his Nobel peace award to organize prestigious conferences furthering the responsibility of mankind towards the evolution of peace in the world.

* Artikkelen baserer seg på et foredrag holdt den 14.4. 1988 i Åbo Akademi i rammen for serien Modern jødisk litteratur